

Z uwagi na praktyczny rozwój teorii utylitarystycznych, polecam lekturę *Etika a reflexie morálky* Vasilu Gluchmana polskim czytelnikom. Jest to dzieło twórcze, w którym zostały zawarte autorskie koncepcje „etyki sociálnych dôsledkov”. Publikacja ta wpisuje się w nurt „neoutylitarystycznego konsekwencjonalizmu” stosunkowo słabo obecny w polskiej myśli etycznej. Na pewno ta koncepcja pozostaje w opozycji do myśli etycznej wyrosłej z moralności chrześcijańskiej. Niemniej jednak istnieje stała konieczność konfrontacji uzasadniania działań etycznych, zwłaszcza gdy akceptuje się wspólne wartości, a za taką należy bez wątplenia uznać godność osoby ludzkiej.

Grzegorz Grzybek*

Witold Starnawski, *Prawda jako zasada wychowania. Podstawy pedagogii personalistycznej w nawiązaniu do myśli Karola Wojtyły – Jana Pawła II*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2008, ss. 580.

Podjęcie refleksji filozoficznej nad otaczającą człowieka rzeczywistością ma na celu coraz bardziej precyzyjne, głębokie rozumienie owej rzeczywistości. Jednym z najważniejszych dzieł, realizowanych przez człowieka, jest dzieło wychowania. Filozoficzny ogląd działalności wychowawczej jest obecnie z jednej strony zepchnięty na margines zainteresowań pedagogicznych, a z drugiej zaś niezwykle potrzebny. Specjalizacja w różnych dziedzinach wychowania i konieczność poświęcenia coraz większej ilości czasu na przyswojenie sobie nowoczesnych metod i technik pracy z wychowankiem sprawiają bowiem, że ogólna refleksja nad wychowaniem jest coraz bardziej ograniczana. Równocześnie wielu pedagogów zdaje się budować swój model świata i procesu wychowania oraz wartościować poszczególne jego elementy, opierając się na funkcjonujących w kulturze, bardzo często uproszczonych stereotypach myślowych. W tym kontekście praca Witolda Starnawskiego na temat zależności między prawdą i wychowaniem jawi się jako niezwykle cenny materiał do przemyśleń zarówno dla teoretyków wychowania, jak i dla praktyków, pracujących na co dzień z dziećmi i młodzieżą. Należy ponadto dodać, że jest to temat trudny i kontrowersyjny. W kulturze przełomu XX i XXI wieku, kształtowanej pod znacznym wpływem nurtów myślowych, obejmowanych określeniem „postmodernistyczne”, termin „prawda” stał się synonimem poglądu, czyli stracił swój obiektywny charakter na

* Dr hab. Grzegorz Grzybek, prof. UR, zatrudniony w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Rzeszowskiego, Katedra Pedagogiki Medialnej i Komunikacji Społecznej, oraz w Wyższej Szkole Filozoficzno-Pedagogicznej „Ignatianum” w Krakowie, Katedra Nauk o Rodzinie.

rzecz subiektywizacji i dopuszczenia wielości stanowisk, wielości prawd. Witold Starnawski podejmuje tymczasem próbę rekonstrukcji podstaw pedagogii personalistycznej, analizując i interpretując ją w świetle antropologii Karola Wojtyły – Jana Pawła II, dla której fundamentem jest klasyczna metafizyka, operująca pojęciem obiektywnej prawdy, transcendentnej względem poznającego podmiotu. Tytuł *Prawda jako zasada wychowania* może zatem wydawać się wielu osobom prowokujący. Co więcej, autor nie zamierza jedynie badać związków prawdy i wychowania, ale stawia również tezę, że moc prawdy jest czynnikiem wyzwalającym doskonalenie człowieka. Przyjrzymy się więc, w jaki sposób rozważa on podejmowane przez siebie kwestie i jak weryfikowana jest teza stawiana w pracy.

Przedmiotem badań Witolda Starnawskiego jest pedagogia – autor nie analizuje teoretycznych koncepcji wychowawczych, ale pragnie przyrzeć się doświadczeniu wychowania i na tej podstawie zbadać związek między prawdą a wychowaniem. Wychodzi z założenia, że jedynie w pedagogii, dla której fundamentem jest doświadczenie – doświadczenie człowieka, moralności oraz wychowania – nie zachodzi rozdzźwięk między teorią a praktyką. Doświadczalny fundament pedagogii sprawia bowiem, że jest ona daleka od czysto intelektualnych spekulacji na temat wychowania i równocześnie wolna od redukcjonizmu właściwego dla czysto fenomenalistycznych badań empirycznych. Odwołanie się w punkcie wyjścia do doświadczenia, rozumianego inaczej niż we współczesnych badaniach z zakresu humanistyki i nauk społecznych, domaga się szerszego omówienia. Autor poświęca temu zagadnieniu pierwszy rozdział książki. W nawiązaniu do prac Karola Wojtyły, który starał się zrozumieć człowieka poprzez doświadczenie czynu, a zwłaszcza doświadczenie moralności, autor wyjaśnia, jakie są zalety doświadczalnego punktu wyjścia – wskazuje, że to właśnie doświadczenie człowieka umożliwia najgłębsze ujęcie istoty człowieczeństwa, ponieważ tylko w doświadczeniu i towarzyszącemu mu przeżyciu widoczne są ważne dla człowieczeństwa elementy, pozostające poza zasięgiem innych rodzajów poznania, skłaniających się w sposób radykalny czy to ku empiryzmowi, czy racjonalizmowi. Zdaniem Witolda Starnawskiego, analogiczną właściwość posiada doświadczenie wychowania – umożliwia ono najpełniejszą analizę rzeczywistości wychowania. Z tego względu rozdział drugi stanowi opis doświadczenia wychowania. Autor sam sformułował owo pojęcie, ponieważ nie występowało ono w refleksji Karola Wojtyły (zagadnienia pedagogiczne nie były bezpośrednim przedmiotem jego zainteresowań). Charakteryzując doświadczenie wychowania – będące doświadczeniem dwupodmiotowym – Witold Starnawski stwierdza, że od strony wychowawcy wyraża się ono w trosce, od strony wychowanka w zaufaniu, natomiast w perspektywie obiektywnej można je ująć jako odpowiedzialność za osobę. Takie doświadczenie odkrywane jest przede wszystkim w rodzinie, będącej fundamentalnym i naturalnym środowiskiem rozwoju osoby. Opisują je kategorie ojcostwa oraz dziecięctwa. Ponadto doświadczenie wychowania przekracza indywidualny kontekst osoby i staje się doświadczeniem spotkania oraz doświadczeniem komunii.

Po zidentyfikowaniu doświadczenia wychowania zainteresowanie autora skupia się w kolejnych rozdziałach na kategorii prawdy. Witold Starnawski wprowadza najpierw we właściwe dla klasycznego nurtu filozofii rozróżnienia prawdy poznawczej, prawdy ontycznej oraz prawdy absolutnej. Jest to szczególnie ważne ze względu na dokonujące się współcześnie ograniczenie rozumienia terminu „prawda” jedynie do prawdy poznawczej. Wczytując się w ten rozdział, czytelnik zauważa, że prawda posiada swój fundament w bycie, a nie w intelekcie, i w związku z tym jej poznanie ma charakter doświadczalny, a nie spekulatywny. W kontekście konstatacji, czynionych w rozdziale trzecim, staje się również jasne, że dużym uproszczeniem jest sprowadzanie rozważań nad prawdą w wychowaniu do aspektu uznawania i poszanowania prawdy przez uczestników procesu wychowania lub do kwestii kształtowania w jego ramach cnoty prawdomówności. Prawda obecna jest bowiem zarówno w rzeczywistości zewnętrznej względem wychowanka, jak i w nim samym – w jego doświadczeniu siebie oraz własnych czynów. Konsekwencją ujęcia prawdy jako transcendentnej względem podmiotu i będącej przedmiotem doświadczenia jest również pytanie o jej wymiar osobowy – o to, jak prawda wpływa na poznający ją podmiot. Witold Starnawski przekonuje, że „prawda osobowa” ukazuje swą istotę nie tyle przez „subiektywizację”, co przez odniesienie do wolności i miłości. Warto wczytać się w te analizy, ponieważ powszechnie dominująca refleksja nad problemem obiektywności/subiektywności ludzkiego poznania sprawia, że postrzeganie osobowego aspektu prawdy jest mocno uproszczone. Refleksja nad prawdą kontynuowana jest w rozdziale czwartym, którego przedmiotem jest „moc prawdy”. W świetle analiz Witolda Starnawskiego prawda jawi się jako czynny element bytu, przejaw „mocy istnienia”. Staje się ona czynnikiem normatywnym dla ludzkiego działania względem określonego bytu, a tym samym poświadczana jest przez ludzki czyn (co należy uznać za przejaw jej „mocy”). Rozdział czwarty uzupełniany jest analizami dotyczącymi siły fałszu oraz milczenia prawdy. Są to kwestie niezwykle istotne dla zrozumienia charakteru doświadczenia prawdy.

W rozdziale piątym problem prawdy – rozważany dotychczas od strony „przedmiotowej” – podjęty zostaje z punktu widzenia podmiotu i skutków, jakie prawda sprawia w człowieku. Witold Starnawski w tytule tego rozdziału formułuje tezę, że prawda jest wewnętrznie związana z wolnością – stanowi czynnik wyzwalający. Aby ją udowodnić, analizuje najpierw, czym jest wolność, zniewolenie i wyzwolenie. Zwraca uwagę, że o wolności należy mówić przede wszystkim w wymiarze wewnętrznym – czynniki zewnętrzne mogą zniewalać człowieka, ale tylko wówczas, gdy on sam dopuści do tego w wymiarze wewnętrznym. Aby wydobyć się z tego zniewolenia, konieczna jest właśnie prawda, która umożliwia, ukierunkowuje i doskonali wolność. W tym kontekście prawda przedstawia się również jako warunek rozwoju konkretnego człowieka. Biorąc bowiem pod uwagę niedoskonałość człowieka i, konsekwentnie, jego dążenie do doskonałości, do własnej pełni, związanej w przeżyciu ze szczęściem, nie sposób nie zauważyć, że owo dążenie może zostać zrealizowane jedynie w wolności

i prawdzie. Dopelnieniem rozdziału jest refleksja nad niebezpieczeństwami związanymi z prawdą, które pojawiają się w sytuacji nieuprawnionego dysponowania prawdą oraz włączenia jej w „struktury zła”.

Ostatnie dwa rozdziały stanowią próbę ukazania przedstawianej dotąd problematyki w rzeczywistości wychowania. Rozdział szósty Witold Starnawski poświęca prawdzie jako zasadzie wpływu wychowawczego. Przekonuje, że ów wpływ – mimo swego niebezpośredniego charakteru – zachodzi właśnie dzięki prawdzie. Na wychowanka nie oddziałuje bowiem bezpośrednio wychowawca, ale prawda, posiadająca swój fundament w bycie – prawda doświadczana przez wychowawcę i za sprawą wychowawcy stająca się również przedmiotem doświadczenia wychowanka. Charakteryzując wpływ wychowawczy, autor omawia go od strony uwarunkowań – uczestnictwa w człowieczeństwie oraz uczestnictwa w prawdzie, oraz jako proces spotkania wychowawcy i wychowanka w prawdzie; zastanawia się również nad subiektywnymi warunkami efektywności wpływu – władzą i autorytetem od strony wychowawcy oraz otwartością i posłuszeństwem od strony wychowanka. Dopelnieniem rozdziału są rozważania na temat przymusu w wychowaniu.

Rozdział siódmy, ostatni, posiada – w przeciwieństwie do wcześniejszych analiz – charakter bardziej praktyczny. Stanowi próbę wyciągnięcia wniosków istotnych dla działalności wychowawczej. Witold Starnawski obejmuje te rozważania terminem „wychowanie prawdziwościowe”. Stwierdza, że pojęcie to jest stosunkowo najszerszym terminem, zdolnym uchwycić równocześnie wychowanie oparte na prawdzie, wychowanie przez prawdę i wychowanie do prawdy. W rozdziale zebrane zostały zasady, przedmiot i metody wychowania prawdziwościowego. Szczególną uwagę autor poświęcił występującemu w relacji wychowawcy i wychowanka naśladowaniu wzoru wychowawcy oraz dokonującemu się przede wszystkim w rodzinie wychowaniu wspólnotowemu.

Prezentowana tutaj charakterystyka badań podjętych przez Witolda Starnawskiego – mimo swego skrótowego i tym samym mocno upraszczającego wymiaru – wskazuje na wartość pracy poświęconej prawdzie w rzeczywistości wychowania. Nietrudno zauważyć, że autor wprowadza czytelnika w pogłębione rozumienie tej rzeczywistości. Uświadamia, że prawda jest obecna w wychowaniu, a tak popularną obecnie subiektywizację prawdy, która jest czymś więcej niż przekonanie o subiektywności prawdy, można uznać za zabobon (używając terminu zaczerpniętego od Józefa Marii Bocheńskiego). Warto więc zatrzymać się nad książką Witolda Starnawskiego, aby przemyśleć problem prawdy, wpływu wychowawczego, naśladowania wzoru. Pewien niedosyt pozostawia jedynie niewielka liczba odniesień do tez epistemologicznych, formułowanych przez współczesne nurty filozoficzne, określane postmodernizmem. We wstępie autor wprawdzie zaznacza, że praca jest prezentacją całościowej koncepcji, w mniejszym zaś stopniu ma charakter porównawczy i krytyczny, jednak kulturowe znaczenie postmodernizmu i bardzo często bezkrytyczne przyjmowanie jego tez

przez osoby, podejmujące refleksję nad wychowaniem, sprawia, że warto byłoby przynajmniej wyraźnie wskazać różnice między tymi tezami a wnioskami, jakie autor formułuje w pracy.

Jarosław Horowski

Władysława Szulakiewicz (red.), *Świat idei edukacyjnych. Zbiór studiów ofiarowanych Księdzu Profesorowi Jerzemu Bagrowiczowi w 70. rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008, ss. 344.

Prezentowana książka, dedykowana Księdzu Profesorowi Jerzemu Bagrowiczowi w 70. rocznicę urodzin, składa się z prac profesorów pedagogiki, współpracujących z Jubilatem na polu naukowym. Jest ona formą podziękowania za współpracę, otwartość i życzliwość. Zamiast tradycyjnego wstępu jego autor, Aleksander Nalaskowski, w „Przypowieści o pasterzu” podał fakty, które przyczyniły się do tego, że jubileusz 70. urodzin ks. J. Bagrowicza był obchodzony na Wydziale Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Wrócił we wspomnieniach do pierwszych spotkań, nawiązania współpracy, utworzenia specjalności Edukacja chrześcijańska, a następnie do uczestnictwa Jubilata w wydarzeniach ważnych dla toruńskiej pedagogiki.

Część I. książki poświęcona została biografii naukowej ks. prof. J. Bagrowicza. Władysława Szulakiewicz w wywiadzie: „O ludziach, spotkaniach, wartościach” naszkicowała drogę dochodzenia Jubilata do refleksji pedagogicznej. Poprzez pytania starała się wydobyć to, co ks. prof. J. Bagrowicz postrzega jako najważniejsze w budowaniu własnego obrazu rzeczywistości wychowania oraz wskazać największe osiągnięcia Jubilata w dziedzinie nauki. Prezentacji dopełniają bibliografia prac naukowych Jubilata za lata 2002–2007 oraz fotografie z jego życia naukowego.

W części II.: „Dylematy edukacji uniwersyteckiej” swoje artykuły przedstawili: Ryszard Borowicz, Jerzy Brzeziński i Zbigniew Kwieciński. R. Borowicz nakreślił zagadnienie funkcjonowania szkolnictwa wyższego w Polsce w trzech wymiarach temporalnych: czasów minionych, współczesnych i nadchodzących. J. Brzeziński w refleksji zatytułowanej: „Co zrobić, aby zniszczyć uniwersytet?” poruszył problem roli i kondycji uniwersytetu. Wskazał na dwa zagrożenia w rozwoju uczelni wyższych, tj. przekształcanie uniwersytetów w szkoły zawodowe oraz niechęć rządu do ich finansowania. Zjawiska degradacji społecznej i moralnej środowiska akademickiego w konsekwencji zmian społeczno-ekonomicznych (wolny rynek, rynek usług akademickich, masowość studiowania, utowarowienie wszelkich relacji) oraz w wyniku rewolucji informacyjnej i medialnej stały się przedmiotem analiz Z. Kwiecińskiego. W artykule pt.: „Dewiacyjne